

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De legitieme en het legaat van vruchtgebruik aan de langstlevende Es, P.C. van

Citation

Es, P. C. van. (2006). De legitieme en het legaat van vruchtgebruik aan de langstlevende. *Wpnr: Weekblad Voor Privaatrecht, Notariaat En Registratie*, 6665, 364-367. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138420>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138420>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De legitieme en het legaat van vruchtgebruik aan de langstlevende

Mr. P.C. van Es*

1. Inleiding

Een vraag die de gemoederen in het notariaat al enige tijd bezighoudt – en dit naar verwachting ook nog wel enige tijd zal blijven doen – is de vraag naar de verhouding tussen de erfgenaam en de legitimaris in het geval waarin de erflater een legaat van vruchtgebruik van de gehele nalatenschap heeft gemaakt aan zijn echtgenoot (of een andere onder art. 4:82 BW vallende levensgezel). In het bijzonder gaat het dan om de vraag of de legitimaire vordering op de erfgenaam opeisbaar is wanneer de erflater de legitimaire vordering op grond van art. 4:82 BW ten behoeve van zijn echtgenoot onopeisbaar heeft gemaakt. Hiermee samen hangt de vraag wat in dit verband de betekenis is van het op grond van art. 4:87 lid 2 BW aanpassen van de inkortingsvolgorde. Deze vragen worden hieronder behandeld. Hierbij zal ook aandacht worden besteed aan de betekenis van art. 4:87 lid 6 BW bij een legaat van vruchtgebruik.

2. De casus

Bij de bespreking van de onderhavige problematiek wordt uitgegaan van een gehuwde erflater (X) met twee kinderen (A en B). X heeft zijn kinderen voor gelijke delen tot erfgenaam benoemd en hij heeft zijn echtgenote (C) het vruchtgebruik van de gehele nalatenschap gelegateerd. X heeft ten behoeve van zijn echtgenote bij uiterste wil bepaald dat de vordering van een legitimaris, voor zover deze ten laste zou komen van haar, eerst opeisbaar is na haar overlijden (art. 4:82 BW).¹ Het saldo van de nalatenschap bedraagt 100. C is ten tijde van het openvallen van de nalatenschap 62 jaar en de waarde van haar verkrijging (het vruchtgebruik) kan gesteld worden op 60. A verwerpt de nalatenschap maar verklaart dat hij zijn legitieme portie wenst te ontvangen (art. 4:63 lid 3 BW). De legitimaire vordering van A bedraagt $1/6 \times 100 = 16,66$. B is door aanwas (art. 4:48 BW) enig erfgenaam.

3. Art. 4:82 BW en het legaat van het vruchtgebruik van de gehele nalatenschap

Aangezien ten behoeve van C de niet-opeisbaarheidsclausule van art. 4:82 BW is opgenomen, is de legitimaire vordering pas na de dood van C opeisbaar *voor zover deze ten laste zou komen van C*. De vraag is nu in hoeverre de legitimaire vordering van A ten laste komt van C. De uitdrukking ‘ten laste komen van’ in art. 4:82 BW lijkt te verwijzen naar de inkortingsregeling van art. 4:87 BW. In dat

artikel wordt een regeling inzake de draagplicht met betrekking tot de legitimaire vordering gegeven. Art. 4:87 lid 2 BW bepaalt dat als regel alle erfstellingen en legaten gelijkelijk naar evenredigheid van hun waarde voor inkorting in aanmerking komen. Denkbaar is dat het vruchtgebruiklegaat aan C moet worden aangemerkt als voldoening aan een natuurlijke verbintenis. In dat geval komt – volgens hetzelfde tweede lid – het legaat aan C pas als laatste voor inkorting in aanmerking. Rekenkundig kan nu eenvoudig worden bepaald in hoeverre de legitimaire vordering op grond van art. 4:87 lid 2 BW ten laste komt van C. Wanneer de gewone evenredigheidsregel geldt, is dit voor 60/100 (3/5) deel. Als het vruchtgebruiklegaat moet worden aangemerkt als voldoening aan een natuurlijke verbintenis, komt op grond van art. 4:87 lid 2 BW de legitimaire vordering geheel ten laste van B. Een zuiver rekenkundige (op art. 4:87 BW gebaseerde) benadering van de uitdrukking ‘ten laste komen van’ in art. 4:82 BW volstaat echter niet in het geval van een vruchtgebruiklegaat. Art. 4:82 BW biedt een faciliteit om te bereiken dat een making aan een echtgenoot (of een daarbedoelde levensgezel) volledig effect heeft, zonder dat de draagplicht met betrekking tot een legitimaire vordering de verkrijging vermindert. In ons voorbeeld betreft de making aan C – die op grond van art. 4:82 BW volledig effect dient te hebben – een waarde van 60 die uitgekeerd dient te worden in de vorm van een vruchtgebruik van de gehele nalatenschap. De gedeeltelijke opeisbaarheid van de legitimaire vordering kan hieraan in de weg staan. De legitimaire vordering is op grond van art. 4:7 lid 1 sub g BW immers een schuld van de nalatenschap. Deze schuld kan op grond van art. 4:184 lid 1 BW verhaald worden op de goederen der nalatenschap, waarbij moet worden opgemerkt dat die schuld voorgaat boven de schuld uit het vruchtgebruiklegaat (art. 4:120 lid 1 BW). Het gevolg van

* Universitair hoofd docent notarieel recht, Universiteit Leiden. De auteur dankt mr. K.M.F.J. Houben voor zijn commentaar op een eerdere versie en zijn suggesties met betrekking tot art. 4:87 lid 6 BW.

1. Art. 4:82: “Een erflater kan aan een uiterste wilsbeschikking ten behoeve van zijn niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot de voorwaarde verbinden dat de vordering van een legitimaris, voor zover deze ten laste zou komen van de echtgenoot, eerst opeisbaar is na diens overlijden. Een voorwaarde als bedoeld in de vorige zin kan op overeenkomstige wijze worden verbonden aan een making ten behoeve van een andere levensgezel, indien deze met de erflater een gemeenschappelijke huishouding voert en een notarieel verleden samenlevingsovereenkomst is aangegaan.”

(gedeeltelijke) opeisbaarheid van de legitimaire vordering in het voorbeeld is dus dat de making aan de echtgenoot *mogelijk* volledig effect ontbeert. Wanneer legitimaris A zich op grond van zijn (gedeeltelijk) opeisbare legitimaire vordering verhaalt op de nalatenschapsgoederen², kan aan echtgenote C niet meer het vruchtgebruik van de gehele nalatenschap worden afgegeven. In zoverre komt bij een vruchtgebruiklegaat waaraan de niet-opeisbaarheidsclausule van art. 4:82 BW is verbonden, de gehele legitimaire vordering *ten laste van* de langstlevende. Dit zou betekenen dat de legitimaire vordering in deze gevallen in zijn geheel onopeisbaar is. Bedacht moet worden dat in deze redenering – die wordt verdedigd door Houben³ – het ‘ten laste komen van’ in art. 4:82 BW niet correspondeert met de draagplicht zoals die op grond van de inkortingsregeling van art. 4:87 BW bestaat.⁴ Perrick kiest voor een andere benadering. Als ik hem goed begrijp, stelt Perrick dat de mate waarin de legitimaire vordering opeisbaar is, dient te worden bepaald aan de hand van de waarde van het vruchtgebruik en de inkortingsregels van art. 4:87 BW. Hij voegt daaraan echter toe dat de (gedeeltelijk opeisbare) legitimaire vordering in het geval van een legaat van vruchtgebruik waaraan de niet-opeisbaarheidsclausule van art. 4:82 BW is verbonden, gedurende het leven van de echtgenoot niet verhaald kan worden op de nalatenschap. Het opeisbare deel van de legitimaire vordering kan wel verhaald worden op het overige vermogen van een erfgenaam. Aan deze consequentie kan de erfgenaam alleen ontkomen door beneficiair te aanvaarden.⁵

4. De wijziging van de inkortingsvolgorde
Gesteld dat een legaat van vruchtgebruik van de gehele nalatenschap aan de echtgenoot (voorzien van de niet-opeisbaarheidsclausule van art. 4:82 BW) kan leiden tot een gedeeltelijk opeisbare legitimaire vordering op de erfgenaam, dan rijst de vraag of de erflater het ontstaan van deze vordering door een testamentaire beschikking kan voorkomen. B.M.E.M. Schols en F.W.J.M. Schols hebben verdedigd dat deze mogelijkheid bestaat.⁶ De algehele niet-opeisbaarheid van de legitimaire vordering kan naar hun mening geconstrueerd worden door bij uiterste wil op grond van art. 4:87 lid 2 BW de inkortingsvolgorde in die zin te wijzigen dat de making aan de echtgenoot als eerste voor inkorting in aanmerking komt. Toepassing van art. 4:82 BW zou dan vervolgens meebrengen dat de legitimaire vordering geheel ‘ten laste’ (als bedoeld in art. 4:82 BW) komt van de echtgenoot, zodat de vordering in zijn geheel onopeisbaar is. Kraan en Schmal hebben de houdbaarheid van deze constructie in twijfel getrokken.⁷ Volgens hen moet men bij de beantwoording van de vraag of een legitimaire vordering op grond van art. 4:82 BW onopeisbaar is, uitgaan van hetgeen volgens de wettelijke regels – zonder aanpassing van de inkortingsvolgorde – ‘ten laste’ van de echtgenoot zou komen. Ik deel de twijfel van Kraan en Schmal. Art. 4:82 BW dient om de langstlevende een sterkere positie ten opzichte van de legitima-

ris te geven en niet om de positie van de legitimaris ook ten opzichte van anderen uit te hollen.⁸ Dit wil niet zeggen dat ik mij er niet van bewust ben dat het bestaan van een gedeeltelijk opeisbare legitimaire vordering bij een vruchtgebruiklegaat aan de langstlevende hoogst ongewenst kan zijn. De opvatting van Houben biedt hier echter uitkomst.

5. Art. 4:87 lid 6 BW

Een bepaling die nauw samenhangt met art. 4:82 BW is art. 4:87 lid 6 BW:

“Voor zover de schuld aan een legitimaris ten laste komt van een aan de echtgenoot of andere levensgezel gemaakt legaat waaraan een voorwaarde als bedoeld in art. 82 of 83 is verbonden, komt zij, onder de bedoelde voorwaarde, door voldoening van het legaat en een verklaring overeenkomstig lid 4 op de echtgenoot of andere levensgezel te rusten.”

Deze bepaling is begrijpelijk wanneer men zich een geval voorstelt waarin aan de langstlevende een legaat van geld of goederen is gemaakt, met daaraan verbonden de niet-opeisbaarheidsclausule van art. 4:82 BW. Uitbetaling van het legaat aan de langstlevende verkleint het vermogen waarop de legitimaris verhaal kan nemen op het moment waarop zijn legitimaire vordering opeisbaar is (te weten het moment van overlijden van de langstlevende). Door de legitimaire vordering gedeeltelijk (voor het gedeelte dat vordering *ten laste komt* van de langstlevende) op de langstlevende te laten rusten, bereikt men dat de legitimaris zich toch nog kan verhalen op de uit de nalatenschap ten titel van legaat geleverde goederen of hetgeen daarvoor in de plaats is getreden. Dit geldt natuurlijk alleen voor zover geen vertering heeft plaatsgevonden.⁹ De bepaling lijkt echter geen rekening te houden met een legaat van vruchtgebruik. In ieder geval kan de regeling bij een

2. Het staat niet vast dat A zich op de goederen van de nalatenschap zal verhalen. Wanneer B zuiver aanvaardt, kan A zich ook verhalen op het overige vermogen van B.
3. K.M.F.J. Houben, Naschrift bij reactie van W. Burgerhart, B.M.E.M. Schols en F.W.J.M. Schols op ‘Enkele testamentaire beschikkingen in de overgangsfase’, WPNR (2002) 6515.
4. De vraag welke consequenties dat heeft voor de interpretatie van art. 4:87 lid 6 BW, komt hieronder onder 5 aan de orde.
5. Zie Asser-Perrick, Erfrecht en schenking 6A, Deventer 2002, nr. 239, p. 275 en eerder S. Perrick, Testeervrijheid en de zorg voor de langstlevende echtgenoot in het nieuwe erfrecht, WPNR (2001) 6469, p. 1035.
6. B.M.E.M. Schols en F.W.J.M. Schols, De klappen van de erfrechtelijke zweep, Nieuw Erfrecht 2002, nr. 3, p. 32 e.v. Zo ook: P. Blokland, Een erfrechtelijke processie van Echternach: het (oude) vruchtgebruiktestament in het nieuwe erfrecht, JBN 2003, nr. 14.
7. C.A. Kraan en J.P. Schmal, De positie van de legitimaris bij wijziging van de inkortingsvolgorde, WPNR (2003) 6558 met reactie van W. Burgerhart, B.M.E.M. Schols en F.W.J.M. Schols en naschrift van C.A. Kraan en J.P. Schmal in WPNR (2004) 6580.
8. Vgl. ook M.J.A. van Mourik, Nieuw erfrecht, Deventer 2004, p. 131 die van mening is dat wijziging van de inkortingsvolgorde niet tot gevolg kan hebben dat de positie van de legitimaris verslechtert.
9. Daarnaast staat vanzelfsprekend het verhaal op het overige vermogen van de langstlevende.

vruchtgebruiklegaat zeer onredelijk uitpakken, zowel vanuit het perspectief van de legitimaris als vanuit het perspectief van de erfgenamen van langstlevende. Dit kan het beste worden geïllustreerd door het hierboven onder 2 gegeven voorbeeld enigszins aan te passen. Uitgangspunt is nu dat de langstlevende C de tweede echtgenoot van de erflater is en dus niet de moeder van de twee legitimarissen A en B. C heeft zelf één kind dat haar enig erfgenaam is. De onredelijkheid van de regeling van art. 4:87 lid 6 BW treedt aan het licht wanneer men beziet wat er gebeurt als C overlijdt. De bloot eigendom van B (de enig erfgenaam) wast dan aan tot vol eigendom. Legitimaris A – wiens legitimaire vordering op datzelfde moment opeisbaar wordt (althans voor zover deze ten laste kwam van C) – kan zich op deze goederen echter niet verhalen. Juist voor het deel waarvoor de vordering ten laste kwam van C (en voor welk deel de vordering op grond van art. 4:82 BW dus niet opeisbaar was) is de vordering ingevolge art. 4:87 lid 6 BW immers op C komen te rusten. De samenhang tussen art. 4:82 BW en art. 4:87 lid 6 BW brengt mee dat aangenomen moet worden dat met het ‘ten laste’ van de langstlevende komen van de legitimaire vordering (art. 4:87 lid 6 BW spreekt over de ‘schuld aan een legitimaris’) in beide bepalingen hetzelfde wordt bedoeld.¹⁰ Dit betekent dat de opvatting van Houben het probleem van art. 4:87 lid 6 BW in die zin vergroot dat – anders dan in de opvatting van Perrick – de aansprakelijkheid voor de *gehele* legitimaire vordering in het onderhavige voorbeeld zou zijn overgegaan op de langstlevende. Zoals gezegd pakt de regeling van art. 4:87 lid 6 BW ook onredelijk uit vanuit het perspectief van de erfgenamen van de langstlevende. Deze erfgenamen worden opgezadeld met een schuld die verband houdt met een vermogenswaarde (het vruchtgebruik) die zich niet meer in de boedel bevindt. Vooral wanneer de langstlevende voortijdig overlijdt (en het vruchtgebruikvermogen dus nog weinig vruchten heeft kunnen genereren) doet dit probleem zich gevoelen.

6. Conclusie en aanbeveling

De wetgever heeft bij de invoering van het nieuwe erfrecht onvoldoende aandacht besteed aan de vraag op welke wijze het legaat van vruchtgebruik van de gehele nalatenschap aan de langstlevende, het beste in het wettelijke systeem kan worden ingepast. In het bijzonder had meer aandacht besteed moeten worden aan de positie van de erfgenaam in zijn verhouding tot een legitimaris wiens legitimaire vordering (mogelijk) gedeeltelijk opeisbaar is en aan de uitwerking van art. 4:87 lid 6 BW bij een vruchtgebruiklegaat. Wat het eerste probleem betreft had de wetgever in art. 4:81 BW een bepaling met de volgende inhoud kunnen opnemen die de opeisbaarheid van de legitimaire vordering beperkt:

“Wanneer aan de echtgenoot of andere levensgezel een legaat van vruchtgebruik is gemaakt waaraan een voorwaarde als bedoeld in art. 82 of 83 is verbonden, kan,

voor zover voor de vordering anderen dan de echtgenoot zijn verbonden – zolang het vruchtgebruik bestaat – van elk van die anderen slechts het gedeelte van de vordering worden opgeëist dat overeenkomt met de waarde van de door elk van hen verkregen goederen van de nalatenschap die niet met het vruchtgebruik belast hoeven te worden.”¹¹

Nu een dergelijke bepaling niet in de wet is opgenomen, biedt de benadering van Houben een praktische en theoretisch goed te verantwoorden oplossing voor het probleem.

Het probleem van art. 4:87 lid 6 BW kan mijns inziens alleen door middel van een wetswijziging worden opgelost. Aan de bepaling zouden aan het slot de volgende twee zinnen moeten worden toegevoegd:

“De vorige zin mist toepassing wanneer aan de echtgenoot of andere levensgezel een legaat van vruchtgebruik is gemaakt. In dat geval komt de schuld slechts op de echtgenoot of andere levensgezel te rusten, voor zover de schuld, bij het einde van het vruchtgebruik, niet meer verhaald kan worden op de in vruchtgebruik gegeven goederen of hetgeen daarvoor in de plaats is getreden.”¹²

Het opnemen van een dergelijke bepaling leidt – in combinatie met een uitleg van art. 4:82 BW waarin het daarmede bedoelde ‘ten laste komen van’ niet direct verwijst naar de regeling met betrekking tot de draagplicht in art. 4:87 BW – tot een werkbaar systeem. Het betekent dat men noch in het kader van art. 4:82 BW, noch in het kader van art. 4:87 lid 6 BW voor de opdracht wordt gesteld om aan het vruchtgebruik van een gehele nalatenschap en aan de resterende bloot-eigendom een waarde toe te kennen.¹³ Onafhankelijk van deze waarden komt de gehele legitimaire vordering immers *in de zin van art. 4:82 BW* ‘ten laste van’ de echtgenoot of andere levensgezel, zodat de gehele vordering voorlopig onopeisbaar is. In de voorgestane benadering zijn de waarden van het vruchtgebruik en de bloot-eigendom ook in het kader van art. 4:87 lid 6 BW niet van belang. De voorgestelde uitzondering in art.

10. Zie ook Asser-Perrick, *Erfrecht en schenking* 6A, Deventer 2002, nr. 239, p. 275 waar met nadruk gewezen wordt op de samenhang tussen art. 4:82 BW en art. 4:87 lid 6 BW: “Dit betekent naar mijn mening dat de vordering van de legitimaris opeisbaar is voor zover de schuld aan de legitimaris niet ingevolge art. 4:87 lid 6 komt te rusten op de echtgenoot.”

11. Vgl. ook Asser-Perrick, *Erfrecht en schenking* 6A, Deventer 2002, nr. 239, p. 275 die schrijft: “Ik zou het overigens redelijker achten indien in het geval van een vruchtgebruik van de gehele nalatenschap de vordering van de legitimaris ook jegens de erfgenamen gedurende de duur van het vruchtgebruik niet opeisbaar is.”

12. Bedacht moet worden dat een soortgelijk probleem als hier aan de orde wordt gesteld, zich ook voordoet bij een making aan de echtgenoot (of andere levensgezel) onder ontbindende voorwaarde (bijvoorbeeld een fidei-commis). De bepaling zou ook hierop toegeschreven moeten worden.

13. Dit is praktisch gezien ondoenlijk, in het bijzonder wanneer aan de vruchtgebruiker op grond van art. 3:215 BW de bevoegdheid tot verteren is toegekend.

4:87 lid 6 BW bewerkstelligt dat alleen de vraag van belang is welke waarde het vruchtgebruikvermogen bij het eindigen van het vruchtgebruik nog vertegenwoordigt. Is deze waarde nihil, dan zijn de erfgenamen (bloot-eigenaren) niet aansprakelijk voor de legitimaire vordering maar rust deze aansprakelijkheid voor het geheel bij de (erfgenamen van de) langstlevende. Wanneer de waarde van de overgebleven vruchtgebruikgoederen de waarde van de legitimaire vordering overtreft, dan zijn, omgekeerd, de erfgenamen (bloot-eigenaren) voor het geheel aansprakelijk.¹⁴ Bij een waarde daartussenin zijn de erfge-

namen van de langstlevende en de erfgenamen (bloot-eigenaren) ieder voor een deel aansprakelijk.

-
14. Naar ik zou willen aannemen zijn de erfgenamen (bloot-eigenaren) in dit geval niet alleen voor het geheel aansprakelijk, maar ook draagplichtig. Dat wil zeggen dat zij geen op art. 4:87 lid 4 (slotzin) jo. art. 4:120 lid 4 BW gebaseerd vorderingsrecht hebben op de erfgenamen van de langstlevende in verband met de rekenkundige, op art. 4:87 leden 1 en 2 BW gebaseerde, draagplicht met betrekking tot de legitimaire vordering. Wel zou ik willen aannemen dat een erfgenaam (bloot-eigenaar) die legitimaris is zich jegens een mede-legitimaris kan beroepen op de tweede zin van art. 4:87 lid 3 BW.